

UOT 94; 327

<https://doi.org/10.59849/2218-4783.2024.2.74>

RAUF QURBANOV

**RUSİYA FEDERASIYASININ MİLLİ TƏHLÜKƏSİZLİK SİYASƏTİNDƏ
AZƏRBAYCAN VƏ TÜRKİYƏ RESPUBLİKALARI İLƏ TƏRƏFDAŞLIĞI**

2003-cü ildən 2023-cü ilə qədər Rusiyanın Türkiyə və Azərbaycanla təhlükəsizlik siyasəti tərəfdaşlığı dəyişən regional dinamika fonunda inkişaf edib. Türkiyə ilə Rusiya, xüsusilə Suriya və Cənubi Qafqazda həm əməkdaşlıq, həm də rəqabətlə əlamətdar olan mürəkkəb münasibətləri idarə edirdi. Anlaşmazlıqlara baxmayaraq, enerji əlaqələri və hərbi əməkdaşlıq, o cümlədən S-400 raket sistemlərinin satışı onların pragmatik tərəfdaşlığını vurğuladı.

Azərbaycanda Rusiya Cənubi Qafqazdakı maraqlarını balanslaşdıraraq ehtiyatlı, lakin strateji münasibətləri qoruyub saxlayırdı. Qarabağ münaqişəsi Rusiyanın 2020-ci ildə atəşkəs əldə olunmasında vasitəçilik etməkdə, sabitliyi qorumaq üçün sülhməramlılar yerləşdirməkdə əsas rol oynadığı bir mərkəz idi. Azərbaycan Türkiyə ilə əlaqələri dərinləşdirməklə yanaşı, xüsusilə enerji və müdafiə sektorlarında Rusiya ilə balanslı əlaqələr saxlamağa çalışıb.

Ümumilikdə, tərəfdaşlıqlar pragmatik yanaşma ilə xarakterizə olunurdu, Rusiya NATO-nun genişlənməsi və regional münaqişələr qarşısında regional sabitliyi və strateji maraqlarını qorumaq üçün öz təsirindən istifadə edirdi.

Açar sözlər: Azərbaycan, Türkiyə, Rusiya, xarici siyasət, güc balansı, regional rəqabət.

Giriş. Son iki onillikdə Rusiya, Türkiyə və Azərbaycan arasında təhlükəsizlik siyasəti üzrə tərəfdaşlıq regional dinamika, strateji maraqlar və dəyişən ittifaqlar tərəfindən formalaşan mürəkkəb və çoxşaxəli münasibətlərə çevrilib. 2003-cü ildən 2023-cü ilə qədər bu üç ölkə geosiyasi hesablamalar və regional təhlükəsizlik problemlərinin birləşməsindən irəli gələn müxtəlif dərəcələrdə əməkdaşlıq və rəqabətlə məşğul olub. Rusiyanın Türkiyə və Azərbaycanla münasibətlərinə enerji siyasəti, hərbi əməkdaşlıq və Qafqaz regionunun sabitləşdirilməsində ortaq maraqlar da daxil olmaqla bir sıra amillər təsir edib. Rusiya üçün Cənubi Qafqazda təsirini saxlamaq onun daha geniş regional strategiyası üçün çox vacibdir və Azərbaycanın Xəzər enerji dəhlizində əsas oyunçu kimi rolu onu mühüm tərəfdaşa çevirib. Eynilə, Türkiyənin artan regional ambisiyaları və onun NATO üzvü kimi rolu Rusiyanı həm əməkdaşlıq etmək, həm də Türkiyə təsirinə qarşı tarazlıq yaratmaq üçün incə bir tarazlıq hərəkətinə keçməyə sövq etdi. Üçtərəfli əlaqələr xüsusilə Qarabağ münaqişəsi, Suriya vətəndaş müharibəsi və Cənub Qaz Dəhlizi və Şimal-Cənub Nəqliyyat Dəhlizi kimi enerji dəhlizlərinin inkişafı kimi mühüm hadisələrlə formalaşmış. Bu tədbirlər Azərbaycanın Avropa ilə Asiya arasında kəsişmə nöqtəsi kimi strateji əhəmiyyətini vurğulamış, eyni zamanda regionun təhlükəsizlik mənzərəsinə təsir göstərməkdə Rusiya və Türkiyə arasında rəqabəti və əməkdaşlığı vurğulamışdır. Geosiyasi mühit inkişaf etməyə davam etdikcə, Rusiya, Türkiyə və Azərbaycan arasında təhlükəsizlik siyasəti üzrə tərəfdaşlıq Avrasiyanın geniş təhlükəsizlik arxitekturasında dinamik və əhəmiyyətli amil olaraq qalır.

Əsas hissə. Rusiyanın 2003-cü ildən 2023-cü ilə qədər təhlükəsizlik siyasətində Türkiyə və Azərbaycanla tərəfdaşlığı regional geosiyasət, enerji maraqları və dəyişən ittifaqların təsiri ilə əhəmiyyətli dərəcədə inkişaf edib. Rusiyanın Türkiyə və Azərbaycanla təhlükəsizlik siyasəti sahəsində münasibətləri həm əməkdaşlıq, həm də rəqabətlə yadda qalan mürəkkəb və

dinamik olub. Bu təhlil 2003-cü ildən 2023-cü ilə qədər bu üçtərəfli münasibətlərin təkamülünü araşdıracaq, əsas əməkdaşlıq və mübahisə sahələrini vurğulayacaqdır.

2000-ci illərin əvvəllərində Türkiyə və Rusiya həm əməkdaşlıq, həm də rəqabətlə səciyyələnən mürəkkəb münasibətləri inkişaf etdirdilər. İqtisadi sahədə, xüsusilə enerji sektorunda iki ölkə əhəmiyyətli əlaqələr qurdu. Rusiyadan Türkiyəyə Qara dənizin dibi ilə uzanan təbii qaz kəməri olan Mavi Axın layihəsi onların artan iqtisadi qarşılıqlı asılılığının simvolu oldu. Bu enerji əməkdaşlığı qarşılıqlı fayda əsasında qurulurdu: Rusiya öz qazı üçün etibarlı bazarlar axtarırdı, Türkiyə isə artan iqtisadiyyatı üçün sabit enerji təchizatı təmin etməyi hədəfləyirdi. Bununla belə, bu iqtisadi əməkdaşlıqlara baxmayaraq, Türkiyə və Rusiyanın təhlükəsizlik siyasətləri tez-tez bir-birindən ayrılırdı və bu, daha geniş geosiyasi gərginliyi əks etdirirdi [1]. Rusiyanın Türkiyənin NATO-dakı rolu ilə bağlı narahatlığı, xüsusən alyansın Şərqi Avropada genişlənməsi və Qara dəniz bölgəsindəki fəaliyyəti nəzərə alınmaqla əhəmiyyətli idi. Uzun müddət NATO üzvü olan Türkiyə alyansın təhlükəsizlik çərçivəsinə sadıq idi və bu, onu tez-tez Rusiyanın maraqları, xüsusən də Qafqaz regionunda təsir imkanları ilə ziddiyyət təşkil edirdi. Çeçenistandakı münaqişə münasibətləri daha da çətinləşdirdi. Rusiya Türkiyənin Rusiyanın ərazi bütövlüyünü təhdid edə biləcək separatçı hərəkətləri dəstəkləyəcəyindən ehtiyat edərək, Türkiyənin çeçen məsələsinə rəğbət bəsləməsinə şübhə ilə yanaşdı. Bu arada Türkiyənin Qafqazdakı strateji maraqları, xüsusən də Azərbaycanla tarixi əlaqələri və Rusiyanın bölgədəki təsirinə qarşı mübarizədə maraqlı olması ikitərəfli münasibətlərə daha bir mürəkkəbliyə qatını əlavə etdi. Beləliklə, 2000-ci illərin əvvəllərində Türkiyə və Rusiyanın əhəmiyyətli iqtisadi əməkdaşlıq etdiyini görsə də, onların təhlükəsizlik siyasətləri fərqli geosiyasi prioritetlər və müttəfiqliklər əsasında formalaşan xeyli dərəcədə fərqli olaraq qaldı.

2000-ci illərin əvvəllərində Rusiyanın Azərbaycanla münasibətləri Azərbaycanın Qərbi yönəlməsinin artması ilə bağlı narahatlıqlarla formalaşan ehtiyatlı balanslaşdırma aktı ilə yadda qaldı. Moskva Azərbaycanın ABŞ və Avropa İttifaqı ilə əlaqələrinin dərinləşməsi, eləcə də Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) boru kəməri layihəsində iştirakından xüsusilə narahat idi. Rusiya ərazisindən yan keçən bu kəmərin Azərbaycanın Rusiyanın təsirindən müstəqilliyini təsdiqləmək və Qərb dövlətləri ilə əlaqələrini gücləndirmək üçün strateji səylərini simvolizə edirdi. Bu narahatlıqlara baxmayaraq, Rusiya Cənubi Qafqaz regionunun strateji əhəmiyyətini dərk edərək Azərbaycanda öz təsirini saxlamağa çalışdı. Bu məqsədlə Moskva ilk növbədə Müstəqil Dövlətlər Birliyi (MDB) çərçivəsində Bakını regional təhlükəsizlik məsələlərinə daha yaxından cəlb etməyə çalışdı. Azərbaycan Rusiyanın MDB ilə bağlı baxışlarına tam uyğun gəlməsə də, onun iştirakı Moskvaya regionun təhlükəsizlik dinamikasında öz yerini tutmağa imkan verdi. Rusiyanın təhlükəsizlik məsələlərində Azərbaycanı cəlb etmək strategiyasında ikitərəfli razılaşmalar da rol oynayır. Bu sazişlər tez-tez hərbi əməkdaşlıq, kəşfiyyat məlumatlarının mübadiləsi və sərhəd təhlükəsizliyinə diqqət yetirir, tərəfdaşlıq və qarşılıqlı maraq hissini inkişaf etdirmək məqsədi daşıyırdı. Bununla belə, Azərbaycan Rusiya ilə Qərb arasında münasibətləri balanslaşdırmaq istəyini nəzərə alaraq, Moskva ilə həddən artıq sıx birləşməkdən ehtiyat edirdi [3]. Bu illər ərzində Rusiya ilə Azərbaycan arasında münasibətlərdə dalğalanmalar yaşansa da, bu, ümumilikdə pragmatik yanaşmanı əks etdirirdi. Rusiyanın strategiyası öz təsirini qoruyub saxlamaq və Azərbaycanın Qərb orbitinə həddən artıq sürüklənməsinin qarşısını almaqdan ibarət idi, Azərbaycan isə Moskva ilə əlaqələrini ehtiyatla idarə edir, təhlükəsizliyini və suverenliyini xələl gəlməməsini təmin edirdi.

2008-ci ildən 2013-cü ilə qədər olan dövr Rusiya ilə Türkiyə arasındakı dinamika,

xüsusən regional təhlükəsizlik və onların inkişaf edən tərəfdaşlığı kontekstində əhəmiyyətli dəyişiklikləri qeyd etdi. 2008-ci il Rusiya-Gürcüstan Müharibəsi regional güc strukturlarını yenidən formalaşdıran və Türkiyənin Rusiya ilə mürəkkəb münasibətlərinə yanaşmasını sınaqdan keçirən mühüm məqam oldu. Türkiyə NATO üzvü olmasına baxmayaraq, münaqişə zamanı nisbətən neytral mövqe tutaraq, Rusiya ilə gərginliyi artırma biləcəklərindən çəkinib. Bu ehtiyatlı yanaşma Türkiyənin NATO qarşısında öhdəlikləri ilə Rusiya ilə sabit münasibətləri saxlamaqda strateji maraqlarını balanslaşdırmaq istəyinin göstəricisi idi. Münaqişədən sonra Türkiyə və Rusiya ikitərəfli əlaqələrini, xüsusən də iqtisadi sahədə dərinləşdirməyə doğru irəlilədilər. Enerji sahəsində əməkdaşlıq onların qarşılıqlı asılılığını simvolizə etməkdə davam edən Mavi Axın boru kəməri kimi layihələrlə münasibətlərinin təməl daşı olaraq qaldı. Bundan başqa, enerji sahəsində əməkdaşlığı daha da genişləndirəcək "Türk axını" boru kəməri ilə bağlı müzakirələr başlayıb. İki ölkə arasında ticarət inkişaf etdi, hər iki xalq öz tərəfdaşlığından əhəmiyyətli iqtisadi faydalar gördü. Bununla belə, artan iqtisadi qarşılıqlı asılılığa baxmayaraq, təhlükəsizlik və xarici siyasətdə, xüsusən də Suriyadakı vəziyyətlə bağlı fikir ayrılıqları üzə çıxmağa başladı. Ərəb baharı və Suriyada baş verən vətəndaş müharibəsi bu fikir ayrılıqlarını ön plana çıxardı. Rusiya Əsəd rejimini dəstəklədiyi halda, Türkiyə müxalif qüvvələri dəstəklədi, bu da onların bölgədəki fərqli maraqlarını əks etdirdi [1]. Bu, əhəmiyyətli bir mübahisə nöqtəsi yaratdı, çünki hər iki xalq bir-birinə zidd olsa da, Suriya münaqişəsində ciddi şəkildə iştirak edirdi. Bu fikir ayrılıqlarına baxmayaraq, həm Türkiyə, həm də Rusiya Suriya ilə bağlı fikir ayrılıqlarının onların daha geniş münasibətlərinə xələl gətirməsinin qarşısını almağa can atırdılar. Onlar fikir ayrılıqlarını idarə etmək üçün diplomatik dialoqlar və danışıqlarla məşğul olub, tərəfdaşlıqlarına pragmatik yanaşma nümayiş etdirirdilər. Bu dövr həm ortaq maraqlar, həm də ziddiyyətli regional ambisiyalarla formalaşan əməkdaşlıq və rəqabətin qarışığı ilə xarakterizə olunan Rusiya-Türkiyə münasibətlərinin mürəkkəb və çoxşaxəli xarakterini vurğuladı.

2008-2013-cü illər arasında Rusiya ilə Azərbaycan arasında münasibətlər mürəkkəb regional kontekstdə inkişaf etdi, belə ki, Azərbaycan Rusiya ilə sabit münasibətləri saxlamaq zərurətinə qarşı Qərblə artan əlaqələrini balanslaşdırmağa çalışdı. Bu dövr iki ölkə arasında təhlükəsizlik dinamikasının formalaşmasında xüsusilə əhəmiyyətli olmuşdur. Rusiya Azərbaycanın NATO və Avropa İttifaqı ilə daha sıx əlaqələr qurmaq istəklərindən getdikcə ehtiyatlandı [5]. Buna cavab olaraq Moskva hərbi əməkdaşlığı genişləndirməklə Azərbaycanın qərbə meyillərini tarazlaşdırmağa çalışdı. Bu, Bakını öz təsir dairəsinə yaxınlaşdırmaq məqsədi daşıyan silah satışı və hərbi yardım təklifini əhatə edirdi. Rusiyanın strategiyası özünü Azərbaycanın dəyərli təhlükəsizlik tərəfdaşı kimi təqdim etmək və bununla da onu NATO kimi Qərb hərbi ittifaqları ilə daha dərin inteqrasiyadan çəkəndirmək idi. Bu dövrdə ən həssas məsələlərdən biri Azərbaycanla Ermənistan arasında davam edən Qarabağ münaqişəsi olub. Tarixən Rusiyanın dərin tarixi əlaqələri və Ermənistanın Kollektiv Təhlükəsizlik Müqaviləsi Təşkilatına (KTMT) üzvlüyünə görə ənənəvi müttəfiqi Ermənistana meyilli olduğu görünürdü. Bununla belə, Rusiya da özünü münaqişədə əsas vasitəçi kimi göstərməklə Azərbaycan üzərində təsirini saxlamağa çalışırdı. Moskvanın sülh danışıqlarında iştirakı ona həm Bakı, həm də İrəvan üzərində təsir rıçaqlarını qoruyub saxlamağa imkan verdi, Rusiyanın maraqları hesabına xarici güclərlə tam birləşməsinə mane oldu. Rusiyanın təsirini və Qarabağ münaqişəsindəki həlledici rolunu bilən Azərbaycan ehtiyatlı yanaşma nümayiş etdirdi. Bakı Qərblə münasibətləri araşdırmaqda davam etməklə yanaşı, Moskva ilə də pragmatik diplomatiya ilə

məşğul olub, onun təhlükəsizlik mühitində sabitliyi poza biləcək qarşılıqlıdan qaçmağa çalışırdı. Azərbaycanın strategiyası xarici siyasətində müəyyən dərəcədə muxtariyyət saxlamaq üçün enerji resurslarından və strateji mövqeyindən istifadə edərək, xarici əlaqələrini diqqətlə tarazlaşdırmaqdan ibarət idi. Bu müddət ərzində Rusiya-Azərbaycan münasibətləri əməkdaşlıq və ehtiyatlı maneərlərin qarışığı ilə xarakterizə olunurdu. Hər iki dövlət öz regional ambisiyalarını həyata keçirərkən eskalasiyanın qarşısını almaq üçün fikir ayrılıqlarını idarə etməyin vacibliyini dərk etdilər.

2014-cü ildən 2016-cı ilə qədər olan dövr Rusiya-Türkiyə münasibətləri üçün mühüm geosiyasi dəyişikliklər və böhranlarla formalaşan təlatümlü dövr olub. 2014-cü ildə Krımın Rusiya tərəfindən ilhaqı və ondan sonrakı Ukrayna böhranı Rusiyanın Qərbi ölkələri ilə münasibətlərini ciddi şəkildə gərginləşdirdi və Moskvanı qeyri-Qərbi tərəfdaşları ilə daha sıx əlaqələr axtarmağa vadar etdi. Strateji yeri və regionda artan təsiri ilə Türkiyə bu müddət ərzində Rusiya üçün əsas tərəfdaş kimi ortaya çıxdı. NATO üzvü olmasına baxmayaraq, Türkiyə Moskva tərəfindən Qərbin təzyiqlərini tarazlaşdırmağa kömək edə biləcək potensial müttəfiq kimi baxırdı. Lakin 2015-ci ilin noyabrında Türkiyə Türkiyə-Suriya sərhədi yaxınlığında Rusiyanın Su-24 qırıcısını vuraraq Türkiyənin hava məkanını pozduğunu iddia edərək, bu yeni yaranan tərəfdaşlıq dramatik şəkildə sınaqdan keçirildi. Hadisə iki ölkə arasında ciddi diplomatik böhrana səbəb olub. Rusiya Türkiyəyə qarşı iqtisadi sanksiyalarla cavab verdi, turizm, kənd təsərrüfatı və tikinti kimi əsas sektorları hədəf aldı və ikitərəfli əlaqələr düşmənçilik vəziyyətinə düşdü. Böhranın şiddətinə baxmayaraq, hər iki xalq əlaqələri bərpa etməyin qarşılıqlı faydasını qəbul etdi. 2016-cı ilin ortalarına qədər, əsasən iqtisadi və strateji imperativlərdən irəli gələn bir yaxınlaşma başladı [1]. Rusiyanın enerji və ticarətindən çox asılı olan Türkiyə iqtisadiyyatı və Qərbin sanksiyaları qarşısında Rusiyanın regional tərəfdaşlığa ehtiyacı hər iki ölkəni barışıqə sövq edib. Atəşkəs Türkiyə prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğanın vurulan təyyarə ilə bağlı açıq şəkildə üzr istəməsi ilə rəsmiləşib və bu, iqtisadi əlaqələrin tədricən bərpasına gətirib çıxarıb. Atəşkəsdən sonra Rusiya və Türkiyə qarşılıqlı maraqlı sahələrə, xüsusən də Suriyaya diqqət yetirdilər. Suriya münaqişəsində müxalif tərəfləri (Rusiya Əsəd rejimini, Türkiyə isə müxtəlif müxalif qrupları dəstəkləyir) dəstəkləyənlər də, atəşkəs razılaşmaları və deeskalasiya zonaları kimi müəyyən məsələlərdə əməkdaşlıq edə biliblər. Bununla belə, əsas fikir ayrılıqları, xüsusən də Suriyanın gələcəyi və onların tərəfdaşlığını sınaqə davam edən kürd məsələsi ilə bağlı olaraq qalırdı. Bu dövr Rusiya-Türkiyə münasibətlərinin möhkəmliyini önə çəkdi və nümayiş etdirdi ki, ciddi münaqişələrə baxmayaraq, hər iki ölkə funksional, mürəkkəb də olsa, münasibətləri saxlamaq üçün öz iqtisadi və strateji maraqlarını üstün tutmağa hazırdır.

2017-2020-ci illər arasında Rusiya və Türkiyə arasındakı münasibətlər daha çox strateji uyğunlaşmaya çevrilib, enerji və müdafiə kimi əsas sahələrdə əməkdaşlığın dərinləşməsi, eyni zamanda Suriyadakı maraqların toqquşması ilə sınaqdan keçirilir. Bu dövr ərzində ən mühüm hadisələrdən biri də “Türk axını” boru kəmərinin nümunəsi kimi enerji əlaqələrinin gücləndirilməsi oldu. 2020-ci ilin yanvarında açılışı olan bu böyük layihə Rusiya təbii qazını Ukraynadan yan keçməklə birbaşa Türkiyəyə və oradan da Avropaya nəql edib. Boru kəməri nəinki Türkiyənin kritik enerji mərkəzi rolunu gücləndirdi, həm də Rusiyanın Avropanın enerji təchizatı üzərində təsirini gücləndirdi, Moskva ilə Ankara arasında iqtisadi qarşılıqlı asılılığı gücləndirdi [4]. Tərəfdaşlıqdakı digər bir mərhələ Türkiyənin Rusiyadan S-400 raketdən müdafiə sistemini alması oldu. 2017-ci ildə yekunlaşan və tədarüklərin 2019-cu ildə başlanacağı

müqavilə Türkiyənin müdafiə siyasətində əhəmiyyətli dəyişikliklərə səbəb oldu. NATO üzvü kimi Türkiyənin S-400-ləri əldə etmək qərarı ABŞ və digər NATO müttəfiqləri tərəfindən sərt etirazlarla qarşılandı və onlar sistemin NATO-nun müdafiə infrastrukturunu ilə uyğun gəlmədiyindən qorxdular. Bununla belə, Türkiyə üçün bu satınalma özünün müdafiə imkanlarını şaxələndirmək və xarici siyasətdə müstəqilliyini təsdiq etmək üçün strateji addım idi, Rusiya isə bunu Türkiyə ilə Qərbi arasında sıxışdırmanın bir yolu kimi qiymətləndirdi. Artan əməkdaşlıq sahələrinə baxmayaraq, Rusiya-Türkiyə münasibətləri mürəkkəb və xüsusilə Suriyada gərginliklə dolu olaraq qaldı. Hər iki ölkə Suriya münaqişəsində ciddi şəkildə iştirak edirdi, lakin onlar müxalif tərəfləri dəstəkləyirdilər – Rusiya Əsəd rejimini dəstəkləyirdi, Türkiyə isə müxtəlif müxalif qrupları dəstəkləyirdi və sərhədləri yaxınlığında kürd təsirini cilovlamağa çalışırdı. Bu, əməkdaşlıq və rəqabətin incə balansına gətirib çıxardı. Onlar Astana sülh danışıqları və deeskalasiya zonaları kimi təşəbbüslər üzərində birlikdə çalışdılar, lakin fərqli məqsədlər onları tez-tez münaqişəyə gətirib çıxardı, xüsusən də Türkiyənin dəstəklədiyi qüvvələr ilə Rusiyanın dəstəklədiyi Əsəd qoşunları arasında toqquşmaların kövrəkliyini vurğuladı. Bu dövrdə Rusiya və Türkiyə münasibətləri qarşılıqlı strateji maraqlara əsaslanan pragmatik yanaşma ilə yadda qaldı. Bununla belə, əsas gərginlik, xüsusən də Suriyada, onların geosiyasi ambisiyalarının tez-tez toqquşduğu bir bölgədə sabit tərəfdaşlığın qorunmasının çətinliyini vurğuladı.

2017-2020-ci illər arasında Rusiya ilə Azərbaycan arasında strateji əlaqələr, xüsusən də hərbi və təhlükəsizlik sahəsində əməkdaşlıq sahələrində inkişaf etməkdə davam edib. Lakin bu dövr həm də Azərbaycanın Türkiyə ilə əlaqələrinin, xüsusən də müdafiə sahəsində əhəmiyyətli dərəcədə dərinləşdi ki, bu da regional dinamikanı yenidən formalaşdırmağa və Rusiyanın Cənubi Qafqaza yanaşmasına təsir göstərməyə başladı [6]. Rusiya Bakının Cənubi Qafqazda strateji əhəmiyyətini dərk edərək, Azərbaycanla güclü hərbi tərəfdaşlığı davam etdirməyə sadıq qaldı. Bu, davam edən silah satışı və hərbi müqavilələrdə, o cümlədən qabaqcıl silahların tədarükü və birgə hərbi təlimlərdə öz əksini tapıb. Moskvanın məqsədi Azərbaycanın öz təsir dairəsində qalmasını təmin etmək idi, xüsusən də Bakının Qərbi ölkələri ilə münasibətləri inkişaf etməkdə davam edir. Bununla belə, Azərbaycanın Türkiyə ilə artan müdafiə əməkdaşlığı bu dövrdə daha qabarıq şəkildə özünü büruzə verməklə onun təhlükəsizlik yönünün dəyişməsindən xəbər verirdi. Azərbaycan və Türkiyə arasında artan müdafiə əlaqələri birgə hərbi təlimlər, müdafiə təchizatı və hərbi təlim proqramlarında özünü büruzə verirdi. Türkiyənin Azərbaycana dəstəyi Qarabağ münaqişəsi kontekstində xüsusilə kritikləşib. Çox vaxt “bir millət, iki dövlət” tərəfdaşlığı kimi xarakterizə edilən iki ölkə arasındakı münasibətlərin təməlinə ortaq mədəni və tarixi bağlar, eləcə də qarşılıqlı strateji maraqlar dayanırdı. Bu dərinləşən müttəfiqlik Türkiyənin Azərbaycanda təsiri artdıqca Rusiya üçün bir problem yaratdı. Bu dəyişkən dinamikaya cavab olaraq Rusiya, Türkiyə və Azərbaycanın iştirak etdiyi üçtərəfli əməkdaşlıq, xüsusən də Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı formalaşmağa başladı. Rusiya ənənəvi olaraq Ermənistanla həmrəy olsa da, regionda əsas güc brokeri rolunu saxlamaq üçün həm Azərbaycan, həm də Türkiyəni cəlb etmək zərurətini dərk edirdi. Bu, Rusiyanın bütün iştirak edən tərəflərin maraqlarını balanslaşdırmağa çalışan vasitəçilik səylərində aydın görünürdü. Üçtərəfli görüşlər pragmatik yanaşma əsasında aparılıb, hər üç dövlət regional gərginliyi idarə etmək və sabitliyi təmin etmək üçün əməkdaşlığın faydalarını qəbul edib. Bu dövrdə Rusiyanın Azərbaycanla tərəfdaşlığı incə balanslaşdırma aktı ilə xarakterizə olunurdu. Moskva Bakı ilə hərbi əlaqələrini gücləndirməkdə davam edərkən, Azərbaycanın müdafiə siyasətində Türkiyənin artan təsirini idarə etməli oldu.

Cənubi Qafqazda tarixi təsiri olan Rusiya özünü regional münaqişələrdə, xüsusən də Azərbaycan və Ermənistan arasında uzun müddətdir davam edən Qarabağ münaqişəsində tez-tez əsas vasitəçi kimi göstərib. Rusiyanın həm Kollektiv Təhlükəsizlik Müqaviləsi Təşkilatının (KTMT) üzvü olan Ermənistanla, həm də kritik enerji tərəfdaşı olan Azərbaycanla sıx əlaqələr saxladığı strateji tarazlıq yanaşması olub [4]. Bu balanslaşdırıcı akt Rusiyaya atəşkəs razılaşmalarında vasitəçi rolunu oynamağa imkan verdi, xüsusən də 2020-ci il Qarabağ müharibəsindən sonra Rusiya atəşkəs sazişinin imzalanmasına kömək etdi və atəşkəsə nəzarət etmək üçün sülhməramlı qüvvələrini yerləşdirdi. Türkiyə isə mədəni, tarixi və strateji əlaqələri sayəsində Azərbaycanın möhkəm müttəfiqi olub. Ankara Qarabağla bağlı məsələlərdə Bakını davamlı olaraq dəstəkləyib, siyasi dəstək, hərbi yardım və diplomatik dəstək verib. 2020-ci il münaqişəsi zamanı Türkiyənin iştirakı xüsusilə nəzərə çarpdı, çünki o, Azərbaycanın hərbi imkanlarını əhəmiyyətli dərəcədə gücləndirən pilotsuz təyyarələr və digər hərbi texnologiyaları təmin etdi. Türkiyənin regiondakı rolu Azərbaycanın maraqlarına uyğun gəlməklə yanaşı, bəzən Rusiyanın təsirini tarazlaşdırmaq, regional dinamikaya bir qədər mürəkkəblik qatmaq kimi görünür. Bu illər ərzində Qarabağ münaqişəsinin həlli üçün diplomatik səylər çox vaxt Rusiya, ABŞ və Fransanın həmsədrliyi ilə ATƏT-in Minsk Qrupu vasitəsilə həyata keçirilib. Bu səylər uzunmüddətli qətnaməyə nail olmaqda məhdud uğur qazansa da, dialoq və danışıqlar üçün platforma təmin etdi. Rusiya, Türkiyə və Azərbaycan münaqişələrin genişlənməsinin qarşısını almaq üçün davamlı dialoqun vacib olduğunu qəbul edərək, bu və digər diplomatik cəhətlərlə məşğul olublar. Fərqli rol və maraqlarına baxmayaraq, Rusiya, Türkiyə və Azərbaycan regional sabitliyi qorumaq üçün qarşılıqlı istəkləri ilə əməkdaşlıq sahələri tapıblar. Bu, onların Qafqazda gərginliyin azaldılmasına və təhlükəsizliyin təşviqinə yönəlmiş üçtərəfli müzakirələrdə və təşəbbüslərdə iştirak etmək istəyində özünü büruzə verir. Nəticə olaraq, Rusiya, Türkiyə və Azərbaycanın Qafqazda sabitlik yaratmaq səyləri vasitəçilik, müttəfiqlik və diplomatik fəaliyyətin mürəkkəb qarşılıqlı təsiri nəticəsində formalaşmışdır. Onların strategiyaları və maraqları bəzən fərqli olsa da, genişmiqyaslı münaqişənin qarşısının alınmasına dair birgə öhdəlikləri regional siyasətlərində hərəkətverici qüvvə olmuşdur.

2020-ci il Qarabağ müharibəsi Rusiya, Türkiyə və Azərbaycan arasında təhlükəsizlik dinamikasında mühüm məqam oldu və onların münasibətlərini əhəmiyyətli dərəcədə yenidən formalaşdırdı. Münaqişə zamanı Türkiyə Azərbaycana əsaslı dəstək göstərərək, qəti qələbənin əldə olunmasına kömək etdi. Bu, nəinki Azərbaycanın mövqeyini gücləndirdi, həm də Türkiyənin Cənubi Qafqazda artan təsirini vurğuladı və Rusiyanın regionda ənənəvi hökmranlığına meydan oxudu. Buna cavab olaraq Rusiya ikili rol oynadı, Ermənistanla uzunmüddətli əlaqələrini balanslaşdırdı, eyni zamanda münaqişədən sonra vasitəçi və təhlükəsizlik təminatçısı kimi iştirak etdi. Moskvanın Qarabağda sülhməramlılar yerləşdirməsi öz təsirini saxlamaq və regionda sabitliyi təmin etmək üçün strateji addım idi. Rusiya sülhməramlı kimi çıxış etməklə Azərbaycan və Ermənistan arasında incə balansı idarə edərək, əsas güc vasitəçisi kimi mövqeyini möhkəmləndirdi. Azərbaycan üçün 2020-ci ildən sonrakı dövr həm Rusiya, həm də Türkiyə ilə münasibətlərində yeni mərhələnin başlanğıcı oldu. Türkiyənin dəstəklədiyi qələbə Ankaranın strateji müttəfiq kimi əhəmiyyətini vurğuladı, Rusiyanın isə sülhməramlı kimi iştirakı onun regional təhlükəsizliyin qorunmasında mühüm tərəfdaş kimi rolunu gücləndirdi. Rusiya Türkiyənin artan rolunu qəbul edərək, Azərbaycan və Ermənistanla münasibətlərində balans yaratmağa çalışırdı. Bu yanaşma, ziddiyyətli maraqlarına baxmayaraq, Rusiya ilə Türkiyə arasında strateji tərəfdaşlığı vurğuladı və Moskvanın Qarabağ münaqişəsinin

formalaşdırdığı yeni regional reallıqlara uyğunlaşaraq Cənubi Qafqazda təsirini saxlamaq niyyətini əks etdirdi.

Nəticə. 2003-cü ildən 2023-cü ilə qədər Rusiyanın Türkiyə və Azərbaycanla təhlükəsizlik siyasəti üzrə tərəfdaşlığı əhəmiyyətli dərəcədə inkişaf edib və bu, Cənubi Qafqazın mürəkkəb geosiyasi mənzərəsini və daha geniş regional dinamikanı əks etdirir. Bu dövr Rusiyanın regionda öz təsirini göstərməklə Türkiyə və Azərbaycan kimi əsas regional oyunçularla münasibətlərini idarə etmək arasında incə tarazlıq qurduğunu gördü. Rusiyanın Azərbaycanla tərəfdaşlığı xüsusilə təhlükəsizlik və enerji sahələrində pragmatik əməkdaşlıqla səciyyələnirdi. Azərbaycan öz müstəqilliyini qoruyub saxlasa, xarici siyasətini Rusiya ilə Qərblə arasında balanslaşdırsa da, terrorla mübarizə, silah alışı və regional sabitlik də daxil olmaqla, müxtəlif təhlükəsizlik məsələlərində Rusiya ilə əlaqə saxladı. Qarabağ münaqişəsi diqqət mərkəzində qaldı, Rusiya 2020-ci il atəşkəs sazişində mühüm rol oynadı və bununla da regionda əsas vasitəçi kimi mövqeyini möhkəmləndirdi. Türkiyənin Suriya, Liviya və Cənubi Qafqazda iştirakı kontekstində artan iddialılığı Rusiya ilə həm əməkdaşlıq, həm də rəqabətə səbəb oldu. İki ölkə həm strateji uyğunlaşma, həm də rəqabətlə səciyyələnən mürəkkəb münasibətləri idarə edirdi. Qarşı tərəfləri dəstəklədikləri, lakin işgüzar münasibətləri davam etdirdikləri Suriyada əməkdaşlığı bu dinamikanı nümayiş etdirdi. Cənubi Qafqazda Türkiyənin 2020-ci il Qarabağ müharibəsi zamanı Azərbaycana dəstəyi Rusiyanın regiondakı ənənəvi təsirinə meydan oxuduğu üçün əlamətdar məqam oldu. Buna baxmayaraq, Rusiya və Türkiyə birbaşa qarşıdurmadan qaçmaq üçün fikir ayrılıqlarını idarə etməyin vacibliyini dərk edərək pragmatik tərəfdaşlığı davam etdirdilər. Ümumiyyətlə, Rusiyanın 2003-cü ildən 2023-cü ilə qədər Türkiyə və Azərbaycanla təhlükəsizlik siyasəti üzrə tərəfdaşlığı əməkdaşlıq, rəqabət və pragmatizm qarışığı ilə yadda qalıb. Rusiya getdikcə daha iddialı olan bu iki regional güclə münasibətlərinin mürəkkəbliyi ilə üz-üzə qalaraq, bölgədəki təsirini saxlamağa çalışırdı. Bu dövr Rusiyanın cənub qonşularına münasibətində çevik və adaptiv strategiyaların vacibliyini vurğuladı.

ƏDƏBİYYAT

1. Alper C. How Türkiye could broker peace in the South Caucasus / Carnegie Endowment for International Peace. Washington, 2023. URL: <https://carnegieendowment.org/posts/2023/10/how-turkiye-could-broker-peace-in-the-south-caucasus?lang=en>
2. Balta E. Turkey and Russia: Historical Patterns and Contemporary Trends in Bilateral Relations. Oxford: The Oxford Handbook of Turkish Politics, 2022, 150 s.
3. Chiragov F. Azerbaijan's foreign policy: Navigating regional security in a fragmented world / Center for International Relations and Sustainable Development (CIRSD). Belgrad, 2024. URL: <https://www.cirsd.org/en/horizons/horizons-winter-2024-issue-no-25/azerbajjans-foreign-policy-navigating-regional-security-in-a-fragmented-world>
4. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan. Shusha declaration on allied relations between the Republic of Azerbaijan and the Republic of Turkey / Permanent Representation of the Republic of Azerbaijan to the Council of Europe. Strasbourg, 2021. URL: <https://coe.mfa.gov.az/en/news/3509/shusha-declaration-on-allied-relations-between-the-republic-of-azerbaijan-and-the-republic-of-turkey>

5. Punusman B.G. Implications of Turkish-Azerbaijani relations for regional security and development / Istituto Affari Internazionali (IAI). Roma, 2024. URL: <https://www.iai.it/en/pubblicazioni/implications-turkish-azerbaijani-relations-regional-security-and-development>
6. Samadzade S. Azerbaijan and Turkey's fraternity: Reshaping regional power Dynamics / Italian Institute for International Political Studies. Milano, 2024. URL: <https://www.ispionline.it/en/publication/azerbaijan-and-turkeys-fraternity-reshaping-regional-power-dynamics-162723>
7. Türkiyə Silahlı Qüvvələrinin Baş Qərargah rəisi Hüseyn Qıvrıqoğluna "Azərbaycan Bayrağı" ordeni təqdim edilmə mərasimində nitqi // Prezident Kitabxanası, 2001, Avqust 25. URL: <files.preslib.az/projects/heydaraliyev/nitqler.pdf>
8. Vəliyev C. Azərbaycan-Türkiyə Strategiya ortaqlığı. İstanbul: Ötügen nəşriyyat, 2020, 389 s.

Bakı Dövlət Universiteti

E-mail: Qurbanovrauf7@gmail.com

Rauf Gurbanov

PARTNERSHIP OF THE RUSSIAN FEDERATION IN THE NATIONAL SECURITY POLICY WITH THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN AND TURKEY

From 2003 to 2023, Russia's security policy partnership with Turkey and Azerbaijan evolved amidst shifting regional dynamics. With Turkey, Russia managed a complex relationship, marked by both cooperation and competition, particularly in Syria and the South Caucasus. Despite disagreements, energy ties and military cooperation, including the sale of S-400 missile systems, underscored their pragmatic partnership.

In Azerbaijan, Russia maintained a cautious but strategic relationship, balancing its interests in the South Caucasus. The Karabakh conflict was a focal point, where Russia played a key role in brokering the 2020 ceasefire, deploying peacekeepers to maintain stability. Azerbaijan, while deepening ties with Turkey, also sought to maintain a balanced relationship with Russia, especially in the energy and defense sectors.

Overall, the partnerships were characterized by a pragmatic approach, with Russia leveraging its influence to maintain regional stability and its strategic interests in the face of NATO expansion and regional conflicts.

Keywords: *Azerbaijan, Turkey, Russia, foreign policy, balance of power, regional competition.*

Рауф Гурбанов

ПАРТНЕРСТВО С АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКОЙ И ТУРЦИЕЙ В ПОЛИТИКЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

С 2003 по 2023 год партнерство России с Турцией и Азербайджаном в области политики безопасности развивалось на фоне меняющейся региональной динамики. У Турции и России сложились сложные отношения, отмеченные как сотрудничеством, так и

конкуренцией, особенно в Сирии и на Южном Кавказе. Несмотря на разногласия, энергетические связи и военное сотрудничество, включая продажу ракетных комплексов С-400, подчеркнули их прагматичное партнерство.

С Азербайджаном Россия поддерживала осторожные, но стратегические отношения, балансируя свои интересы на Южном Кавказе. Карабахский конфликт стал центром внимания, где Россия сыграла ключевую роль в достижении прекращения огня в 2020 году и размещении миротворцев для поддержания стабильности. Помимо углубления отношений с Турцией, Азербайджан старается поддерживать сбалансированные отношения с Россией, особенно в энергетическом и оборонном секторах.

В целом партнерство характеризовалось прагматичным подходом: Россия использовала свое влияние для защиты региональной стабильности и стратегических интересов перед лицом расширения НАТО и региональных конфликтов.

Ключевые слова: *Азербайджан, Турция, Россия, внешняя политика, баланс сил, региональная конкуренция.*

(AMEA-nın müxbir üzvü Hacıfəxrəddin Səfərli tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi: İlkin variant 04.06.2024
Son variant 17.07.2024